

В.К. Горкавий, канд. екон. наук, професор
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

СИСТЕМА СТАТИСТИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ АГРАРНОЇ ПРАЦІ

Досліджені питання формування системи статистичних показників ефективності праці у сільськогосподарських підприємствах.

Для повної і всебічної оцінки ефективності аграрної праці необхідно користуватися системою взаємопов'язаних показників. В залежності від стадії виробничого процесу необхідно розраховувати повні, неповні і побічні показники ефективності праці. В умовах ринкової економіки особливого значення набувають показники виходу чистої продукції і прибутку з розрахунку на одиницю затрат праці.

За формою обчислення зазначені вище показники ефективності праці можуть бути прямі, коли порівнюються продукція (обсяг робіт, фактори виробництва) і робочий час та обернені, коли визначаються затрати робочого часу на одиницю продукції (робіт, факторів виробництва).

Залежно від способу вимірювання продукції доцільно розрізняти натуральні, вартісні і умовно-натуральні показники ефективності праці.

При визначенні рівнів ефективності праці можуть бути враховані прямі затрати живої праці, затрати всієї живої праці, а також сукупні затрати живої і уречевленої у засобах виробництва праці.

Ключові слова: *праця, ефективність, продуктивність, трудомісткість, динаміка.*

Сучасна аграрна політика спрямована на глибокі соціально-економічні перетворення на селі, досягнення належного рівня продовольчої безпеки країни, формування повноцінного продовольчого ринку та експортного потенціалу.

Вирішення цих життєво важливих завдань залежить від рівня використання трудових ресурсів аграрного сектора економіки та створення дієвого механізму мотивації високопродуктивної праці.

Ефективність праці є одним з найважливіших індикаторів діяльності будь-якої економічної системи, незалежно від її розміру і функцій. Вона виступає основним критерієм результативності економіки і вирішальною

умовою підвищення життєвого рівня населення [1]. Зростання ефективності праці має винятково важливе значення для досягнення визнаних світовою спільнотою економічних, соціальних і екологічних стандартів життєдіяльності суспільства [7].

Зміни, що відбулися в аграрному секторі економіки на етапі становлення ринкових відносин, зумовили ряд проблем і необхідність розроблення дієвих механізмів їх вирішення. Найбільш актуальними серед них є загострення демографічної ситуації в сільській місцевості, зменшення попиту на робочу силу, зростання прихованого та відкритого безробіття, погіршення соціально-економічного стану сільських територій, збільшення демографічного навантаження на працюючих та виснаження трудового потенціалу. В цих умовах підвищення ефективності аграрної праці відноситься до найважливіших завдань, розробкою яких повинна займатися економічна наука [4, 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ефективності праці знайшли відображення у наукових працях Бугуцького О.А., Богині Д.П., Гончаренко Н.Г., Грішнкової О.А., Дієсперова В.С., Олійник Т.І., Панченко С.І., Шияна В.Й. [2, 3, 6, 10, 11]. Аналіз публікацій показав, що більшість наукових досліджень спрямована на обґрунтування системи показників продуктивності праці. Разом з тим, підприємницька діяльність в умовах ринкових відносин і євроінтеграції України передбачає отримання максимального прибутку. В цих умовах особливої актуальності набувають питання системи показників ефективності праці з урахуванням кінцевих результатів підприємницької діяльності аграрних формувань.

Формування цілей статті. Метою статті є обґрунтування системи показників ефективності аграрної праці, яка обумовлюється запитами сучасного ефективного управління ресурсами праці у сільськогосподарських підприємствах.

Виклад основного матеріалу. Під ефективністю праці розуміють результативність людської праці. Як економічна категорія вона означає здатність праці створювати за одиницю часу певний обсяг споживчих цінностей (продукції, робіт, послуг). Вимірюють ефективність праці кількістю продукції (робіт, послуг) виробленої за одиницю робочого часу, або кількістю робочого часу, витраченого на одиницю продукції (робіт, послуг) [1, 2, 11].

Ефективність праці – одне з найскладніших економічних явищ. Для повної і всебічної її оцінки необхідно користуватися системою взаємопов'язаних працівників.

В залежності від стадії виробничого процесу необхідно розраховувати повні, неповні і побічні показники ефективності праці. Під

повними розуміють показники, які характеризують ефективність праці через співвідношення готової продукції і робочого часу, витраченого на її виробництво. Прикладом таких показників може бути виробництво валової продукції сільського господарства або її видів (зерна, насіння соняшнику, молока і т.д.) за одиницю робочого часу, а також затрати робочого часу на одиницю продукції.

В умовах ринкової економіки головним завданням сільськогосподарських товаровиробників є не те, що можна виробити, а те, що можна вигідно продати. В зв'язку з цим особливого значення в економічній практиці набувають показники виходу чистої продукції і прибутку з розрахунку на одиницю затрат праці.

Чиста продукція – це та частина валової продукції, яка заново створена живою працею. Її обчислюють як різницю між вартістю валової продукції і вартістю матеріальних витрат на її виробництво. При цьому до складу матеріальних витрат включають вартість сировини, насіння, кормів, добрив, паливно-мастильних матеріалів, біопрепаратів, медикаментів, пестицидів, електроенергії та інших предметів праці, а також амортизацію основних засобів. Чиста продукція характеризує як продуктивність живої праці, так і ефективність сукупних (живої і уречевленої в засобах виробництва) затрат праці.

Прибуток – це результат господарської діяльності підприємства, що характеризує створену і реалізовану додаткову вартість. В ньому знаходять відображення як заходи, пов'язані із збільшенням обсягу виробництва і реалізації продукції та підвищенням її якості, так і заходи з раціональним використанням виробничих ресурсів. Для розрахунку показників ефективності праці доцільно користуватися балансовим прибутком, тобто сумою, на яку доходи від усіх видів діяльності за звітний період перевищують пов'язані з ними витрати.

В цей час існує ряд відмінностей у визначенні доходів та витрат у бухгалтерському і податковому обліку, що зумовлює відмінність між балансовим прибутком та прибутком до оподаткування, визначеним відповідно до законодавства про оподаткування прибутку підприємства. Балансовий прибуток визначається за методологією бухгалтерського обліку, тобто для його розрахунку беруться тільки доходи та витрати, визнані відповідно до стандартів бухгалтерського обліку.

Неповні показники характеризують рівень ефективності праці через співвідношення обсягу робіт і робочого часу, витраченого на їх виконання. До цих показників можна віднести площу посіву окремих культур за одну людино-годину, обсяг оранки за людино-день, затрати праці на збирання одного гектара площі сільськогосподарських культур тощо.

Побічні показники ефективності праці – це співвідношення двох факторів виробництва, один з яких – робоча сила. Прикладом таких показників може бути розмір посівної площі сільськогосподарських культур на одного працівника рослинництва, поголів'я худоби, яке обслуговує один працівник, затрати праці з розрахунку на голову худоби і т. ін.

Неповні і побічні показники продуктивності праці використовують, як правило, для контролю і аналізу виконання плану або госпрозрахункових завдань щодо затрат праці на проміжних стадіях сільськогосподарського виробництва, коли ще не має даних про обсяг виробленої продукції.

За формою обчислення зазначені вище показники ефективності праці можуть бути прямі, коли порівнюються продукція і робочий час, обсяг робіт і робочий час, фактори виробництва і робоча сила, а також обернені, коли визначаються затрати робочого часу на одиницю продукції, робіт чи факторів виробництва. Обернені показники ефективності праці в економічній літературі називають трудомісткістю.

Чим нижче трудомісткість, тобто затрати праці на одиницю продукції (робіт, факторів виробництва), тим вище ефективність праці. Обернений показник ефективності праці більш зручний для аналізу, оскільки він дозволяє розчленувати затрати праці по елементах (наприклад, періодах польових робіт, видах робіт, технологічних операціях). Результат праці, як синтетичний результативний показник, безпосередньо є неподільним.

Залежно від способу вимірювання продукції доцільно розрізнити натуральні показники ефективності праці (обсяг продукції вимірюється в натуральних одиницях), вартісні (обсяг продукції обчислюється в постійних цінах) і умовно-натуральні (обсяг однорідної продукції виражається в умовних одиницях).

Натуральні показники у найбільшій мірі відповідають змісту ефективності праці як економічній категорії. Вартісні показники ефективності праці найчастіше використовують для характеристики рівня ефективності праці у складних галузях, які виробляють різні види продукції. Наприклад, у тваринництві виробляють молоко, яйця, вовну, продукцію вирощування худоби та ін.

Необхідно мати на увазі, що вартісні показники забезпечують порівнянність, тобто правильну характеристику співвідношень між затратами і результатами праці, лише при дотриманні наступних двох умов: 1) якщо взяті постійні ціни знаходяться у відповідності з витратами виробництва тієї чи іншої продукції; 2) якщо між порівняними

підприємствами або групами нема суттєвих розбіжностей в структурі виробництва.

При наявності таких розбіжностей, наприклад, при зростанні питомої ваги продукції з високим відсотком уречевлених витрат, тобто минулої праці, буде збільшуватися вихід продукції в грошовому виразі, хоч всі чинники, які визначають зміну ефективності праці, залишаються незмінними. В зв'язку з цим порівняння за загальним рівнем ефективності праці підприємств різної спеціалізації включає значний елемент непорівнянності і не досягає мети. Отже, грошова форма оцінки продукції створює лише ілюзію порівнянності і не дає об'єктивної оцінки ефективності праці [8].

У сільському господарстві в результаті поєднання процесу виробництва і праці нерідко одержують два або декілька різних видів основної продукції (молоко і приплід, вовну і приріст овець, яйця і приріст птиці тощо), або основний вид продукції і побічний (зерно і солома, корені цукрових буряків і гичка). Для характеристики рівня ефективності праці економічна практика застосовує декілька способів:

1 - переведення одного виду продукції в інший за відповідними коефіцієнтами;

2 – розподіл загальних затрат праці пропорційно встановленим процентним співвідношенням;

3 – розподіл загальних затрат праці пропорційно співвідношенню вартісних обсягів споріднених видів продукції.

Вибір певного способу розподілу затрат праці на основну, споріднену, супутню і побічну продукцію залежить від способу організації облікового процесу, виду сільськогосподарської культури та поголів'я худоби [9].

При визначенні рівнів ефективності праці можуть бути враховані прямі затрати живої праці, затрати всієї живої праці, а також сукупні затрати живої і уречевленої праці.

Останнім часом у практиці статистико-економічного аналізу ефективності праці найчастіше використовують показник виходу валової продукції в постійних цінах з розрахунку на одного середньорічного працівника, зайнятого безпосередньо у сільськогосподарському виробництві. Дані про обсяги виробництва окремих видів продукції рослинництва і тваринництва та середньооблікову кількість працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві наводяться у статистичному звіті №50-с.-г. «Про основні економічні показники роботи

сільськогосподарських підприємств», затвердженому Наказом Держстату 27.11.2015 р. за № 346.

Для визначення середньооблікової чисельності працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, необхідно перш за все розрахувати кількість людино-годин, відпрацьованих у сільському господарстві. Цей розрахунок здійснюють у такій послідовності: 1) визначають прямі затрати праці в сільському господарстві як суму відпрацьованих людино-годин у рослинництві і тваринництві, включаючи загальновиробничі затрати праці, а також затрати праці на закладці і вирощуванні багаторічних насаджень; 2) підсумовують затрати праці, що розподіляються за всіма галузями господарства (вантажного автотранспорту, транспортних робіт тракторів, живої тягової сили, поточного ремонту, надання послуг на сторону та ін.); 3) розраховують питому вагу затрат праці в сільському господарстві у затратах праці в цілому по підприємству за мінусом затрат, що розподіляються; 4) множенням затрат праці, що розподіляються, на питому вагу затрат праці в сільському господарстві визначають людино-години, які відносяться на сільськогосподарське виробництво; 5) підсумовуючи прямі затрати праці в сільському господарстві та розподілені визначають загальну кількість людино-годин, відпрацьованих у сільськогосподарському виробництві.

Середньооблікову чисельність працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, визначають шляхом множення загальної кількості працівників підприємства на питому вагу затрат праці в сільському господарстві.

Для визначення середньооблікової чисельності працівників, зайнятих у рослинництві та тваринництві, спочатку визначають питому вагу затрат праці у цих галузях у загальних затратах праці по сільському господарству. Після цього загальну чисельність працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, множать на питому вагу затрат праці у відповідних галузях.

Висновки. 1. Обмеження ресурсного потенціалу у сільськогосподарських підприємствах, загострення демографічної ситуації у сільській місцевості, очікуваний у недалекому майбутньому «кадровий голод» в зв'язку з виїздом значної кількості працездатного населення на роботу за межі України обумовлює необхідність удосконалення механізму управління ефективністю та продуктивністю праці, оптимального територіального і галузевого розподілу трудових ресурсів та їх раціонального використання.

2. Для повної і всебічної оцінки ефективності аграрної праці необхідно користуватися системою взаємопов'язаних показників. В залежності від стадії виробничого процесу необхідно розраховувати повні, неповні і побічні показники ефективності праці. В умовах ринкових відносин особливого значення набувають показники виходу чистої продукції і прибутку з розрахунку на одиницю затрат праці.

3. За формою обчислення показники ефективності аграрної праці можуть бути прямі, коли порівнюються продукція (обсяг робіт, фактори виробництва) і робочий час та обернені, коли визначаються затрати робочого часу на одиницю продукції (робіт, факторів виробництва). Залежно від способу вимірювання продукції доцільно розрізняти натуральні, вартісні і умовно-натуральні показники ефективності праці.

4. При визначенні показників ефективності праці можуть бути враховані прямі затрати живої праці, затрати всієї живої праці, а також сукупні затрати живої і уречевленої праці.

Бібліографічний список: 1. Богиня Д.П., Грішко О.А. Основи економіки праці. – К.: Знання-прес, 2001. – 313 с. 2. Бугуцкий А.А. Повышение эффективности труда в сельском хозяйстве. – К.: Урожай, 1980. – 168 с. 3. Горкавий В.К., Гончаренко Н.Г. Продуктивність аграрної праці. – Х.: 1999. – 68 с. 4. Горкавий В.К. Удосконалення методології статистико-економічного аналізу ефективності аграрної праці /В.К. Горкавий/ // Вісник ХНАУ, Серія «Економічні науки». – 2017. – № 3. – С. 10-20. 5. Горкавий В.К. Система показників ефективності аграрної праці / В.К. Горкавий, І.С. Кабакова, А.О. Молчанова // Сучасний стан і проблеми розвитку обліку, аналізу та фінансового забезпечення агропромислового виробництва: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 листопада 2017 р. – Харків. – 2017. – С. 203-206. 6. Дієсперов В.С. Економіка сільськогосподарської праці. – К.: ІАЕ УППН, 2004. – 488 с. 7. Кириленко І.Г. Продовольча безпека України в світі сучасних тенденцій світової економіки / І.Г. Кириленко, В.Є. Івченко, В.В. Дем'янчук // Економіка АПК. – 2017. - №8. – С. 5-14. 8. Кобилинська Т.В. Статистична оцінка впливу структурних факторів на господарську діяльність сільськогосподарських підприємств / Т.В. Кобилинська // Статистика України. – 2017. – № 2. – С. 27-33. Павлик В.П. Інформаційно-аналітична модель організації господарської діяльності сільськогосподарських підприємств / В.П. Павлик // Економіка АПК. – 2017. – № 8. – С. 65-69. 10. Панченко С.І. Продуктивність праці у сільськогосподарських

підприємствах в умовах трансформаційних процесів. – Луганськ, 2008. – 21 с.

Горкавий В.К. Система статистических показателей эффективности аграрного труда. Исследовали вопросы формирования системы статистических показателей эффективности труда в сельскохозяйственных предприятиях.

Для полной и всесторонней оценки эффективности аграрного труда необходимо пользоваться системой взаимосвязанных показателей. В зависимости от стадии производственного процесса необходимо рассчитывать полные, неполные и косвенные показатели эффективности труда.

В условиях рыночной экономики особенное значение приобретают показатели выхода чистой продукции и прибыли в расчете на единицу затрат труда.

По форме исчисления приведенные выше показатели эффективности труда могут быть прямыми, когда сравниваются продукция (объем работ, факторы производства) и рабочее время, а также обратными, когда определяются затраты рабочего времени на единицу продукции (работ, факторов производства).

В зависимости от способа оценки продукции целесообразно определять натуральные, стоимостные и условно-натуральные показатели эффективности труда.

При определении уровней эффективности труда могут быть учтены прямые затраты живого труда, затраты всего живого труда, а также совокупные затраты живого и овеществленного в средствах производства труда.

Ключевые слова: труд, эффективность, производительность, трудоемкость, динамика.

Gorkavy V.K. System of statistical indexes of efficiency of agrarian labour. Investigational questions of forming of the system of statistical indexes of efficiency of labour are in agricultural enterprises. For the complete and all-round estimation of efficiency of agrarian labour it is necessary to use the system of dependent indexes. Depending on the stage of productive process it is necessary to expect the complete, incomplete and side indexes of efficiency of labour. Under complete understand indexes, that characterize efficiency of labour through correlation of the prepared products and business hours expended in her production. Such indexes the production of gross goods of agriculture or

her kinds (grains, seed of sunflower, milk et cetera) can exemplify for working time unit, and also expenses of business hours on unit of products.

In the conditions of market economy to the main tasks of agricultural commodity producers is not that it is possible to produce, but that it is possible advantageously to sell. In this connection the special value in economic practice is acquired by the indexes of clean product and profit output calculating on unit of costs of labour. Incomplete indexes characterize the level of efficiency of labour through correlation of volume of works and business hours, it is expended in their implementation. Side indexes of efficiency of labour are correlation of two factors of production, one of that is labour force. Incomplete and side indexes use, as a rule, for control and analysis of fulfilling the plan or self-supporting tasks in relation to the expenses of labour on the intermediate stages of agricultural production, when does not yet have data about production of goods volumes.

On a form a calculation the indexes of efficiency of labour are marked higher there can be lines, when products and business hours, volume of works and business hours, factors of production and labour force, are compared, and also reverse, when the expenses of business hours are determined on unit of products, works or factors of production. Depending on the method of measuring of products it is expedient to distinguish the natural indexes of efficiency labours (the volume of products is measured in natural units) a cost (the volume of products calculates at permanent prices) and conditionally-natural (the volume of homogeneous products is expressed in conditional units). Natural indexes in a most measure answer maintenance of efficiency of labour as economic category.

It is necessary to bear in a mind, that cost indexes provide comparableness, id est objective description of betweenness by expenses and results of labour, only at the observance of next two terms : 1) if taken permanent prices are in accordance with the charges of production of that or other goods; 2) if between the compared enterprises or groups they are not substantial divergences in the pattern of production. At determination of levels of efficiency of labour the direct expenses of direct-labour, expense of all direct-labour, and also combined expenses of living and machine in capital goods labour, can be taken into account.

Keywords: labour, efficiency, productivity, labour intensiveness, dynamics.

Стаття надійшла до редакції: 14.08.2018 р.